

Az író igazi arca

ifj. Szabó István író-portréi

Ha ma egy megrendelő szobrot kíván állíttatni valamely jeles embernek – elképzelhető, hogy akad ilyen megrendelő! –, akkor először és elsősorban Mikszáth Kálmánhoz forduljon. Olvassa el a *Sürgősek és nem sürgősek* című írását, amelyben ugyan egy Jókai szoborról van szó, de ennek apropóján az író kifejti igen bölcs véleményét az efféle szándékokról. Pontokba szedve a nekünk legfontosabbakat, ez így hangzik:

Mikor állítsunk szobrot? „Mindenekelőtt nem volna szabad a szobrokat gyorsan felállítani. A holt ember a rendőri szabályzat szerint negyvennyolc óráig marad temetetlen, mert hátha fölébred azalatt: a halhatatlan ember legalább száz évig maradjon szobortalanul, mert hátha meghal azalatt.”

Kiknek állítsunk szobrot? „Vannak sürgős emberek és nem sürgősek. De akiknek a szobor sürgős, azoknak az nem is jár: akiknek ellenben nem sürgős, azokkal nem történik semmi violentia, ha későn jutna hozzá.”

Miért állítsunk szobrot? „...a szobor magában nem sokat jelent, vagy éppen semmit. Értékét a körülmények határozzák meg. Kik emelték? Mikor emelték? Mi módon emelték? És milyen indokból emelték? A szobor a holtak öröksége az élőkötől, viszonzásul a tőlük származó örökségéért.”

Ki döntsön a szoborállításban, „...kortársak nem lehetnek kifogáslan bírái annak, ki kapjon szobrot. A halhatatlanságnak mint a kőszénnek és gyémántnak, a föld mélyében kell megérnie és megkeményednie.”

Végül is, mi a szoborállítás legfőbb szabálya? „...nem sietni: Az ellenkező szinte kegyetlenség. Mert egy kierőszakolt szobornál kétszer hal meg egy különben derék ember, aki *majdnem* megérdemelte a szobrot. És a második halál a szomorú.”

Vajon véletlen-e, hogy ifjabb Szabó István egyre többször veselkedik neki Mikszáth megörökítésének? Néhány évtizeddel ezelőtt készített egy terrakotta fejportrét, majd az elmúlt években néhány domborművet, egy mellszobrot s egy egész alakos nagy kompozíciót.

A válasz magától adódik, ha tudjuk a művész nógrádi eredetét, mindmáig tartó ottlétét, műtermét Benczúrfalván. Megjegyzendő, hogy Benczúr Gyula e kis falu temetőjében nyugszik. Mi több, Mikszáth többször próbálta rávenni a festőt – aki aztán azt a híres festmény készíti róla – hogy költözzön ő is Horpácsra, legyen a szomszédja Nógrádban. Benczúrban meg is volt erre az akarat, nem rajta múlt, hogy végül is a tervezett birtokvásárlás kútba esett.

De a fenti kérdésre az igazi válasz valahol még mélyebben van. Számomra – vállalva a szubjektív vádját – legalábbis az alapmotiváció e téren is az édesapja nevéhez fűződik. És egy számomra meghatározó gyermekkori emlékhez. Salgótarjánban 1959-ben lett készen egy modern, szép nagy iskola a Május 1. úton. Összeszedték azokat a diákokat, akik földrajzilag ehhez a körzethez tartoztak, s így kerültem én is ide a 7–8. osztály elvégzésére. Az iskola előtt idősebb Szabó István bazaltból faragott Mikszáth portréja állt egy igen erős, súlyos talapzaton. Megjegyzendő, hogy az intézmény nem vette fel az író nevét; ma Kodály Zoltán iskolának hívják, és Mikszáthról továbbra sincs a megyeszékhelyen egyetlen egy oktatási intézmény sem elnevezve.

Ez ugyan igen érdekes és továbbgondolásra alkalmas történet, de sokkal fontosabb a szobor ott az iskola bejáratánál. Úgy vélem, ez lehet az első nógrádi szobor az íróról, hiszen a balassagyarmati megyeházánál lévő, Herczeg Klára mű talán 1960-ból származik. De nem túl gyakori id. Szabó István életében sem, hogy íróportrét faragott volna, hiszen ő eredendően személyesen ismerte a megörökítendő világának gyönyörű alakjait, a nógrádi népelet szereplőit, a paraszti munka robotosait, s a másik meghatározó, a bányászlét munkásait. Így lett ez a szobor nagyon izgalmas, nagy erős. Már eleve, bazaltból faragni sem mindennapi vállalkozás. Ráadásul abból a kőből, amely Nógrádban őshonos, azaz a táj egyik leggyakrabban megpillantható ősi természet-eleme. Ebből épült Somoskő vára, ez az alapja a kékkői várnak, ahol Mikszáth annyiszor megfordult. Ez a szobor számomra a klasszikus Mikszáth ábrázolás megtestesítése. Az író sokat olvasó gyermekként már jól ismertem, legalábbis klasszikus nagy műveit már elolvastam, de keveset értettem belőle. A szobor mindennapjaim egyik időmérője lett. Tudtam, hány lépés tőle még az iskola, s ha megpillantom, beérek-e a csengetésre. Így lett Mikszáth „korjelző” a diákéletemben. S valószínű így lett ifj. Szabó István életében is, aki láthatta a szobor készítésének minden fázisát s már felnőtt fejjel nagyon is jól tudhatta, édesapja a hivatalos megrendelés (az volt vajon?) tényén túl miért véste az átlagosnál nagyobb érzékenységgel a kemény anyagba a jól ismert figurát.

Senki sem húzhatja ki magát Mikszáth hatása alól, főleg az nem, aki ugyanazon a szülőföldön látta meg a napvilágot, eszmélt magára, vált tudatos lélekké.

Mikszáth szeretete az életmű megismerésével kezdődik, az abból kibontható emberi értékek felismerésével. A novellista Mikszáth egyetlen egy könyvében – ami persze kettő – a *Jó palócok* és a *Tóth atyafiak* novelláiban benne van emberlétünk teljes erkölcsi példatára. Kapcsolatunk egymással, naiv együgyűségünk és hitünk a jóságban, a tisztességben és az igazságosságban, a szerelem gyönyöre, titokzatossága és tragédia-ereje, a szerep, amelyet vállalunk és játszunk, s amelyből nem merünk, nem tudunk kilépni és a szeretet mindenekfelett-valósága, amely egymaga teszi elviselhető létünk rövidre szabott idejét a világban. S persze ott a természet varázsa, azzal az ősi összekapcsolódással, ahogyan azt a természetben élő parasztember teszi. Mikszáth műveinek mostanában felfedezendő rétege az a tájszemlélet, amely új vonásokkal gazdagítja és árnyalja majd az íróról alkotott képünket.

Hűvös vagy közömbös maradhatott-e a mikszáthi világgal szemben ifjabb Szabó István, akinek ugyanezek a természeti élmények fogták keretbe gyermekkorát, ugyanilyen ősi, erkölcsi normák szervezték az életét és éppen ilyen elementáris erejű kíváncsiság vonzotta a titok megfejtéséhez, amely titoknak ember a neve?

Ha felidézem az íróról készített műveit azonnal feltűnik egy meghatározott közös vonás: Ifjabb Szabó István nem alkot öreg Mikszáthot. Más szóval: csak a középkorú vagy fiatalember érdeklí. Lehet, hogy elege van neki a mindenhol ránközönő s olyannyira ismert öreg Mikszáth portrékból, amelyet persze legszebben s leghitelesebben Benczúr Gyula képe mutat be. De mi az, hogy öreg? Mikszáth mindössze 63 éves volt, amikor meghalt. Akkor sem számított idős kornak az, miként ma is egy ilyen korú ember még ereje teljében alkot, vesz részt a maga választott hivatás betöltésében. Csak hát Mikszáth beteg volt, vagy inkább beteges, és ez azért nem múlt el nyomtalanul felette. Ez a sokat szenvedő ember meggyötört vonásaival, olykor felpuffadt arcával, duzzadt szemével néz vissza ránk a fényképekről.

Ifj. Szabó Istvánnak másmilyen Mikszáth képe van. Nem tudjuk, hogy alakította ki magában, de ehhez következetesen ragaszkodik. Az 1977-ben készített, a már említett terrakotta szobor az előképe mindazoknak, amelyek majd következnek a sorban. Bizonyos jellegzetességek ismerősek. A rövid nyak, amely szinte alig észrevehetően emelkedik ki a vállakból, a széles arc, és a kicsit ferde

vágású szemek, s a jól ismert bajusz. Az egésznek jól érzékelhető népies hangulata van, ha ugyan ez nem félreérthető kifejezés. Hiába van nyakkendő rajta, a jól ismert félreecsúszott állapotban, mégis olyan érzésünk van, hogy ez az ember vidéki. Nincs rajta semmi urbánus, nincs rajta sem Szeged, sem Pest városi hatása, Mikszáth élete végéig megőrizte azokat a vonásait, amelyeket egyébként örökbe kapott. Az élet szeretete sugárzik róla, amely élethez a jó ízek és a jó hangulatok is hozzátartoznak. Vagyis a sikeres, a gyorsan befutott és világhírűvé lett ember tekint vissza ránk, de ezt a sikert éppen olyan természetességgel viseli, mint mindent, amit az élettől kapott. Ifj. Szabó István ezt az ifjú Mikszáthot és a benne megjeleníthető természetességet – amely írásművészetének egyik tartópillére is, később szemléletesebbé teszi még egy markáns elemmel. Kalapot tesz a fejére. Nem keménykalapot, nem cilindert, nem valami divatos fejfedőt, hanem olyasmit, amelyet a parasztemberek igazítanak a kobakjukra, hogyha valami fontos eseményre készülődnek, templomba indulnak, a jegyzőhöz mennek ügyes-bajos dolgaikat intézni, netán a vármegyeházán a szolgabíró előtt van jelenésük, de még a vasárnapi kocsmát is megilleti a kalapos tisztesség. Nem szólva a vásárra tartó emberről, akin a kalap s annak mozdtítása az alku része, megjelenítése. Ezt a kalapos Mikszáthot kevésbé ismerjük.

Ismerhetnénk persze, mert van ilyen fotója, csak alig-alig vesszük elő. Ez nem olyan „mikszáthos”. Ez az ember bárki lehet, de felkapott és ünnepeelt magyar író aligha. Ehhez túl természetes. Miként Mikszáth vélte selmecbányai diákkorában Petőfit osonni a meredek utcákon nagy malaclopó köpenyben hóna alatt lanttal, (mert egy költő csak így nézhet ki), úgy véljük mi az írókat –, akik kivétel nélkül pesti írók! – városias öltözetben, modern hajviselettel, furcsára nyírott bajusszal vagy szakállal, divatos vagy egyénieskedő, de mindenképpen modern öltözetben megpillantani. Ezek a sztereotip képek állandósultak bennünk, s ezért is szakított velük ifjabb Szabó István. Nála Mikszáth más, mint a többiek. Nem hord díszruhákat, mint az írófejedelem Jókai, nem szenvedő az arckifejezése mint Reviczky Gyuláé, nem mered önkívületi állapotban a messze földön kívüli lények világába, mint Komjáthy Jenő, nem hull a szemébe nagy hajtincs, mint Adynak.

Szabó István kalapos Mikszáthja olyan ember, amilyent a szobrász ezrével ismerhetett nógrádi életéből. Vagy még láthat is ma olykor, ha betér a benzúrfaalvi vendéglőbe, ami egy tisztességes kocsmá rangját viseli. Ez a Mikszáth egy a helyiek közül, egy a palócok közül. Éppen ez a természetesség, ez az azonosság váltja ki a nézőből az ellenvetést s teteti fel a kérdést: igen-igen, de hát hogyan lehet belőle ekkora író? Ezt a kérdést ismerjük jól más vonatkozásá-

ban is. Az irodalomtudomány máig kérdegeti: hogyan tudott egy sztrigovai földbirtokos olyan művet megírni, mint *Az ember tragédiája*? Igen, a zseni titka mindig rejtve marad előttünk, akár egy mű, akár könyvtárnyi alkotás vagy ezernyi vers marad utána.

Ez a szobor egy Nógrád megyei kis falu iskolájában látható, az emeleti folyosón volt legutóbb. Akkor, amikor a nógrádmegyeri általános iskola felvette az író nevét, s nem elégedett meg a névtáblával az iskola homlokzatán, hanem azt is akarta, hogy diákjaik, azaz a mikszáthos diákok nap mint nap szembesüljenek a látvánnyal, érezzék az író jelenlétét, mígnem Mikszáth olyan része lesz mindennapi életüknek, mint az órai dolgozat, a felelés és egy jó könyvélmény.

Ez a kalapos Mikszáth portré néz ránk ifj. Szabó István domborművéről is. A fehér színű kőbe faragott dombormű markánsan emelkedik ki a felületből. A tábla álló téglalap alakú, ennek felső szakaszában helyezkedik el maga a portré. Alatta a szöveg olvasható. Ami most azért is fontos, mert a dombormű első variánsa olyan helyen van, ahol nemcsak alig ismerik, vagy olvassák Mikszáthot, de nem tudnak róla semmit. 1997-ben állították fel Fogarason, Romániában, ahol Mikszáth csaknem 20 évig volt országgyűlési képviselő. Él ugyan a városkában jelenleg is pár ezer fős magyar lakosság, de rajtuk kívül ez a kép a román lakosoknak semmit nem mond. Hacsak kvalitásai miatt nem figyelnek fel rá. A magyaroknak pedig túl a művészi megjelenítésen visszaidéz egy darabka múltat, mikor még ők voltak többségben ezen a tájon, és amikor a magyar irodalom meghatározó személyiségét köszönthették körükben. Aki ugyan szinte semmit nem tett értük a parlamentben, de annál többet a magyar irodalomban.

A dombormű egy másik változata egy másik országban található, mégpedig az író szülőföldjén. (Azért ez már több mint furcsa; hogyha ifj. Szabó István Mikszáth portréit akarjuk látni, állandóan az útlevelünket kell elővonnunk...) A Varbó nevű kis település pár kilométerre fekszik az író szülőfalujától, Szklabonyától. A magyar falu iskolája vette fel az író nevét 2000 májusában, ők kaptak egy példányt abból a műből, de szöveges egység nélkül. Itt mindenki tudja, ki Mikszáth Kálmán, őseik halhatatlanságának megteremtője, egy közülük, aki viszont magasra emelkedett. Az iskola bejáratánál elhelyezett dombormű most a belépéskor figyelni a diákokat. Mikszáth, aki maga nem volt amúgy eminens tanuló, csak azt tanulta jó, amit szeretett, most a Dsida Jenő-i költői parancsot szimbolizálja: Ne feledjétek az iskolát, ahol még megmaradt a magyar nyelv. Furcsa, hogy miként változik meg egy műalkotás érzelmi többlete, miközben művészi kvalitásai véglegesek maradnak. Hogyan szól másként, pedig ugyanaz minden részlete. Vajon tud-e erre felkészülni a művész, sejti-e, hogy

miként „olvassák” művét határon innen és túl? Mikszáthtal szerencsése van, mert legalábbis a magyar olvasó számára határoktól függetlenül ugyanazt jelenti: a mese továbbélését, s mindazoknak az értékeknek a megtartását, amelyeket már korábban említettünk. S túl azon, hogy művei általános emberi normák hordozói, ilyen történelmi szituációkban sajátosan nemzeti, etnikai normákat is jelentenek, amelyek megőrzése már nem általános, hanem nagyon is egyedi feladat.

Egyébként egy Mikszáth-érem, amelyet ifj. Szabó István készített egy harmadik országban is megtalálható. A Mikszáth Társaság 1997-ben Ausztriában Gleichenbergben állított fel egy magyar-német nyelvű emléktáblát. Abban a monarchiabeli kis fürdővárosban, ahol Mikszáth tíz évig gyógyította torokbaját, s ahol többek között a legszebb magyar mesét, a *Szent Péter esernyőjét* írta. A fürdőépület főbejáratánál egy csodálatosan szép alpesi parkban fekszik a földön, kicsit megemelve a tábla, amelyre a művész Mikszáth-plakettjét helyezték el. Itt a hírvivő szerepét tölti be a szöveg s a hozzá rendelt illusztráció, a fényképhitelű portré. Mert itt aztán nemigen találunk Mikszáthot németül olvasó osztrákok. Számukra ez kuriózum, eggyel több emlékjel a kisvárosban, amelynek szövegét azért a rájuk jellemző alapossággal ki is betűzik. Csak azt lehet mondani, hogy a köztéri alkotásoknak, szó szerint megszámlálhatatlanul sok olvasata van.

Az azért megfigyelhető, hogy a szobrok, így ifjabb Szabó István Mikszáth portréinak a megszületésében is kiemelt jelentősége van a kultikus dátumoknak, az évfordulóknak. 1997-ben például azért is fontos, hiszen Mikszáth 150. születésnapját ünnepeltük ekkor. Megrendelések ezek, de nem akkorák, mint amilyenek korábban az állami megrendelések voltak. Egy-egy kisebb közösség fogalmazza meg a kérését, amelyet alapvetően meghatároz anyagi lehetősége, s ez viszont visszahat a műalkotás megjelenítési lehetőségeire is.

Éppen ezért meglepő, hogy minden vásárlói akarattól függetlenül, mondhatnánk saját kedvtelésére, 1997-ben ifj. Szabó István hozzákezdett legfontosabb Mikszáth szobra elkészítéséhez. Mintha a korábbi évek előtanulmányai után eljött volna az ideje az összegzésnek. És mindezt csak úgy, magának. A barátok, ismerősök is csak akkor tudtak a tervről: amikor a szobor gipszben már készen volt. A sajtóbeli híradások után jelentkezett a Mikszáth Társaság, s innen kezdve már együttműködve haladtak az események a sikeres végkifejlet felé. Nyilvánvaló volt, hogy ennek az alkotásnak csak Horpácson lehetett a helye, miként az is, hogy csak időtálló anyagból készülhetett, ami ebben az esetben bronz lett. A költségek fedezetét a társaság szedte össze tagjai felajánlásából, szervezetük támogatásából. 1999. október 13-án fel is avatták Mikszáth szobrát a horpácsi kastély előtt.

Horpács az író utolsó nógrádi lakhelye. Ide tért vissza élete alkonyán. Pontosan nem tudjuk, miért választotta ezt a nógrádi kisközséget, de más választása nemigen lehetett, hiszen a szülőfaluban nem volt alkalmas épület, Mohorához, felesége falujához nem fűzték kellemes emlékek, a helyi városokban nem akart élni, elég volt számára Pestet megszokni. Horpácson Szontagh Pál egykori kúriáját vásárolta meg, amely annak idején Madáchot is vendégül látta. Majd fia tervei alapján 1906-ban felépítette a kastélyt, ezt a kicsit furcsa, eklektikusnak is zavaros épületet. Élete utolsó húsvétjait, nyarait itt töltötte. Néhány szép írásában emlékezik meg e tájról, embereiről, élményeiről. A „*Skvarka, Szontagh Pál kutyái; Mohora, Mikszáthfalva és a szarvas*” stb.

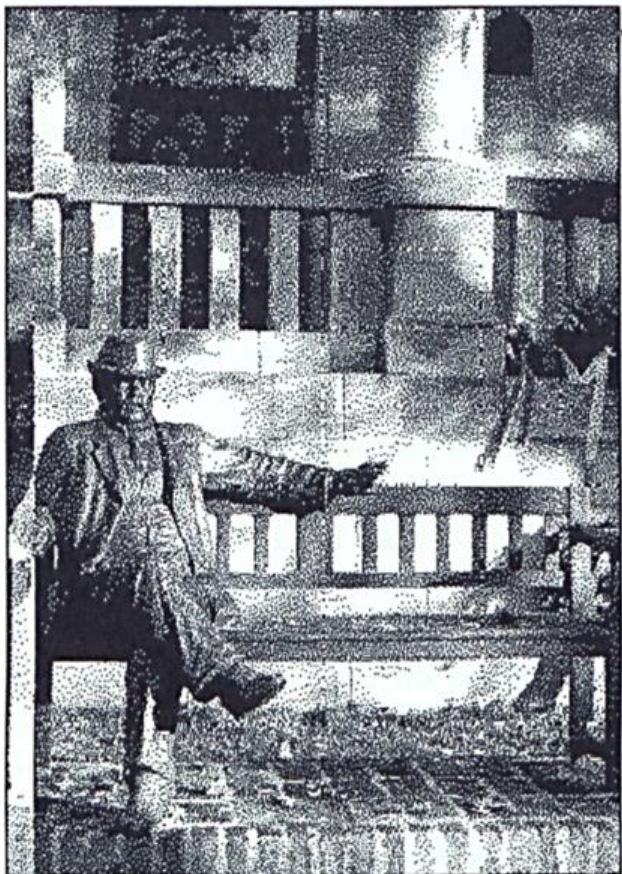
Érdemes elolvasnunk innen keltezett leveleit, a nagy írói jubileum évében 1909-ben és 1910-ben, amelyekben érzékletes képet kapunk horpácsi életéről. S erről tanúskodnak azok a fotók is, amelyek annak idején a *Vasárnapi Újság*ban láttak napvilágot, pontosan dokumentálva a Mikszáth-család és Horpács kapcsolatát.

Ezek közül a legismertebb és számtalan helyről köszön vissza ránk az a fotó, amelyen Mikszáthot egy lócán látjuk a régi kúria tornácán. Lábait egymáson keresztbe vetve ül, szájából hosszú szárú pipa lóg ki, fején a már ismert kalap. Kabátja nyitva, s minden jel arra mutat, hogy egy kellemes ebéd utáni szieszta pillanatait rögzítette Jelfy Árpád, a fotós. Mikszáth egészen a pad felső sarkába húzódik, valószínűleg így kényelmes a könyöklés, de ezzel a gesztusával szinte felkínálja maga mellett a pad üresen hagyott részét a mellé ülni szándékozóknak. Bár nem tudni, merné-e őt valaki is zavarni a meditáció pillanataiban?

Hasonló jellegű másik fotóját is ismerjük. Itt pesti otthonában vette fel a fotográfusa, amint egy bőrkanapén fekszik, szintén keresztbevetett lábakkal, egyik cipős lába le is ér a földre, talán félve a feleség rendre utasító szigorától. A pipa itt is a szájában, a kabát kigombolva, s mintha egy újság lenne a mellén odajéjtve, azaz mintha Mikszáthot olvasás közben nyomná el az ebéd utáni szender.

Mindkét ábrázolás közismert gondolatokat sugall: a témáit töprengő magányban megfogalmazó író, a pipafüst jótékony zamatában, enyhe kis bódulatában a regényeit továbbszövő író látjuk. Ekkor írta *A fekete várost* folytatásokban, már készült *Az amerikai menyecske*, néhány fejezete, tervezgette a Károlyi Pista történetét –, szóval ezek a csendes órák igen produktívak lehettek. De játsszunk tovább a gondolattal: hátha az író éppen nem arról gondolkodik, ami lesz, hanem arról, ami volt. Most zajlanak a jubileum eseményei, az egész ország őt ünnepli, százszámra kapja az üdvözlő táviratokat, hívják mindenhová felköszönteni, mindenki negyven év

nagy sikereit emlegeti. Jókai után most valóban ő az új írófejedelem, a legnépszerűbb magyar író. Hát miért ne jutna neki is eszébe minden, főleg a mű, a teremtett alakok sokasága, s a nógrádi táj élménye csak erősíthette benne mindazt, amit érzett valódi és teremtett szülőföldje iránt?

ifj. Szabó István: Mikszáth

Ifj. Szabó István ezt a pillanatot ragadta meg. A lócán ülő, a pipafüstjébe belecsendesedett író, aki most távol, nagyon messze van, amint majd a jubileum után pár nappal valóban hosszú és végső útra indult. A szobrász azonban nem használt pipát, szerintem praktikus okokból, mert egy ilyen hosszú szárú tárgy a bronzgyűjtőknek megfelelő alkalmatlóság lenne. Ő ehelyett Mikszáth másik kedvenc dohány-neműjét, a szivart tette az író ujjai közé. Így is hiteles és tökéletes. Mikszáth számára a szivar élete vége felé már kedvesebb volt, mint a pipa, és jóval kevesebb vesződéssel járt élvezete.

A pad is hiteles, amire a szobrász a bronz-írót ülteti. Eredetijét ő gyűjtötte be valamelyik nógrádi faluból – ma már szinte lehetetlen hozzájutni egy ilyen karos lócához.

Az öntödébe is átadta, hogy ez legyen a minta a végső megoldáshoz.

A figura ismerős az eddigi szobrokról, plakettjeiről. Ez még nem a beteg, meggyötört író. Mikszáth még alkotóereje teljében van, jól érzi magát, az élet szép, minek ezt magyarázni. Végre itthon van, körülötte a világ is olyan békésnek tűnik.

Ifjabb Szabó István mindezt a kompozíciót az épület elé helyezte el. Magához az épülethez az útról egy kiskapun át vezet a keskeny feljáró. Tehát mindenki, aki a múzeumra kíváncsi ma, mintegy a vendégváró Mikszáth felé közelít. Lépésről lépésre bontakozik ki a szobor teljessége – megkapón egységes az épülettel. Még olyan finomságokra is futotta, hogy a pad háttámlájának lécei és a kastély kő mellvédjének oszlopocskái párhuzamosan illeszkedjenek egymáshoz, a nap bizo-

nyos szakaszaiban kedves fény-árnyék varázslatokat előidézve. Egyébként is hatalmas fák borulnak a szobor fölé, s így a fénytörés az évszakoktól és napszakoktól függően tovább gazdagítja a kompozíciót. Derű és béke, egy sikeres emberi élet harmóniája érződik Mikszáth gesztusaiból, testtartásából. Olyan emberé, aki már mindent elért az életben, mindent megkapott, megtapasztalt, akinek nincsenek illúziói sem az emberekkel, sem a politikával szemben.

Az igazi szellemesség még mindezek felett az, hogy a szobrász megadta a lehetőséget a szobor mellé ülésnek, amellyel az első tapasztalatok szerint élnek is a látogatók. Ki a tréfa kedvéért, hiszen Mikszáthtal ül egy padon, sőt át is ölelheti, ki pedig a kultikus magatartás megilletődésével, hiszen elvégre mégis csak az író, azaz a halhatatlanság testesül meg itt, s annak megérintése vajon rá milyen hatással lehet?

Mindezekkel együtt szokatlan szobor ez. Az íróat ábrázoló legtöbb köztéri alkotás csak mellszobor méretű. Szegeden Ungvári Lajos alkotása, Balassagyarmaton a Megyeháza előtt Herczeg Klára műve, Mohorán Gáti Gáboré Szklabonyán, a Margitszigeten Sóváry János alkotása sorolható ide. Egész alakos, álló szobor egyetlen egy van Budapesten, a Mikszáth téren Kocsis András faragta kőbe az íróat, aki kabátját hátravetve, csípőre tett kézzel szemléli a körülötte zajló világot. (Itt volt egyébként Mikszáth utolsó pesti otthona is.)

Valamennyi szobor a már említett idős Mikszáth portréja, tehát hatásukban alig különböznek s csak a közismert képet erősítik. Kocsis Andrásé pedig megjeleníti a joviális, pocakos Mikszáth figurát is.

Ifj. Szabó István horpácsi nagy Mikszáth szobra más környezetben, más tájban látható. Az egyetlen, amelyet csend vesz körül. Olyan intim környezet, amelynek meghatározója maga a természet, talán egy kicsit az elveszett éden hangulata. A távoli utca forgalma alig érzékelhető, a kertben feltűnik olykor egy elszabadult házőrző, de inkább a madarak hangversenye hallatszik. Itt kialakul a néző és a művész teremtette mű, illetve az olvasó és az életmű közötti természetes és eredendő összhang. Hát még ha a múzeumban látható információk befogadása után állunk a szobor elé, s úgy nézünk az író arcába, megvallatva őt, választ keresve kérdéseinkre!

Nagy pillanatok ezek a művész életében. Megtalálta a téma, a hely és a megvalósítás ritka s nagyon kívánt harmóniáját. S nagy pillanatok ezek a néző számára is: megtalálja olvasmányai és ismeretei alapján a maga formálta Mikszáth képet, immár a halhatatlanság örök anyagába zárva.

Az szinte lehetetlen, mondaná bárki, hogy Madách emléke ne érintette volna meg ifj. Szabó Istvánt, hiszen a nógrádiságnak két tartópillére, legalábbis a léleké, a két klasszikus magyar szerző. Nem kell ahhoz megszállott Madách-hívőnek vagy tudósnak lenni, hogy az itt élők ne éreznék meg azt a többletet, hogy ez a föld, amelyen élnek, egyúttal a két halhatatlan öröksége is. Édesapja, id. Szabó István finom, törékeny portrét faragott Madáchról. A tisztafából megformált arcmás a csesztvei emlékmúzeumban a legtermészetesebb és leghitelesebb, azaz legőszintébb Madách-fej.

Amikor a nógrádi Madách-kultusz új szakasza megkezdődött, pontosan 1964-ben, ifj. Szabó István is ott volt azon művészek között, akik az évforduló apropóján elérkezettnek látták az időt, hogy a maguk Madách-képét megformázzák. Nem mintha túlságosan sokan lettek volna, mert akkor a megrendelések általában nem ilyen ihletésű alkotásokról szóltak. A művész elsőnek egy Madách-érmét készített. A kis felületbe beszorított hatalmas szellem nem engedte nyugodni. Érezte, hogy ez bár tanulmánynak kitűnő s önmagában is megállja a helyét – miként mára már klasszikus és ritkaságszámba menő alkotássá nőtte ki magát –, Madách neki többet jelent, ide tér kell és levegő, Madáchnak lélegeznie kell.

Ekkor készítette el azt a Madách-fejet, mely azóta is a Magyar Nemzeti Galériában van. Végső soron jó helyen, mert a halhatatlanságnak ez is egyik záloga, a múzeum gyűjteménye. De a szobor életéhez mégis elsősorban közönség kell, a néző. Ráadásul ilyen Madách-szoborhoz, melyen a kettős teremtés ihletett pillanatát mutatja fel.

Az egyik teremtő Madách. A portré eredetije bizonyára az az egyetlen fotó, amely megmaradhat a költőről, s amelynek leképzését már annyi jó s kevésbé jó műalkotásban látjuk viszont. Ifj. Szabó István minden bizonnyal nem ismerte azt a Madách leírást, amely a korabeli sajtóban lappangott, s amely így ösztönösen is rámásolódott az alkotásra. A kortárs Kecskeméty Aurél írta le az országgyűlés tehetséges, nagysikerű képviselőjét: „Szőke haj, szlávjellegű arc, kínai, lekonyuló bajusz, de magyar kebel s európai műveltséggel táplált fő.”

Ifj. Szabó István Madácha a teremtés lázában ég. Vagy a kész mű után van, vagy az ihlet szent pillanatában. Valahol mindenképpen tudja, hogy nagy dolgot visz végbe. Lázban égő szemek, arcára feszülő bőr, magas homlok, az aszketikus fej mind ezt jelzi. Érezni lehetett a belső tüzet, amelyet lefojt ugyan magában, de csak valami jelre vár, hogy aztán fellángoljon. Valahol az írás, az alkotás felelősségét, súlyát sejtjük ki belőle. Hogy amit leírt, az most már kikerül a keze alól, az már nem az övé, most már viselnie kell a teremtés felelősségét. Ifjabb

Szabó István szobrán Madách nem az a hűvös, csendes, netán betegeskedő férfi, akiről annyit írnak, s amit én nem is hiszek. Madách szenvedélyes, mint minden alkotó, de hihetetlen önfegyelemmel tartja vissza magát, mint mindenki, aki alkot, és tudja, alkotása az örökkévalósággal néz szembe.

Kettős teremtést mondtam, mert a szobron nagyon is jól érződik a szobrász munkája. Szinte szándékosan hagyta rajta ujjai nyomát. Érezzük a lendületet, a gyors, a már megérlelt, egészben készen álló idea megvalósításának lendületét. Nem a kapkodását, hanem a teremtés szünetet, megállást, megzavarást el nem viselő lázas állapotáét. Ez az a pillanat, amikor a szobrász elkészülvén csak azt tudja mondani, hogy ez úgy jó, ahogyan van. Minden későbbi beavatkozás csak rontana rajta. Ehhez már nem lehet nyúlni, ezen nem lehet javítani. Lehet, hogy ma már másként néz rá, másként fejezné be, de ez most ilyen s nem más. Ez a művészet pillanata, ezért van a művész, és ezt érzi meg a közönség. A nagy egymásra találás pillanata ez. Olyan erők mozdulnak meg a műalkotás megteremtése közben, amelyek megfejtésére nincsenek szavak az emberiség szótárában. De nem szabad keresünk a fogalmakat, a nagy érzelmeket csak csendben, önmagunkban lehet átélni.

„Együtt teremtünk, osztályrészemet követelem” – írja Madách a *Tragédiában*, azaz mondatja ki Luciferrel, aki egyébként sokkal színesebb, kreatívabb, izgalmasabb egyéniség, mint a sokat tépelődő Ádám. Ifj. Szabó István is így van irodalmi ihletésű műveivel. Együtt teremté azokat lelke megérintőivel, az írókkal. Kihez személyes kapcsolat fűzi, kihez olvasmányélmény, kihez érzelmi mélységű szülőföldélmény. Ám ifjabb Szabó István osztályrészét a teremtésből mégsem ők, hanem a mindenkori néző fogja kimérni. Akire Madách, Mikszáth, Váci Mihály, s Petőfi szobra láttán egyszerre hat a kettős varázs: mindaz, amit tud az íróról, amit ismer műveiből, amiért szereti az adott alkotót s maga a művészi megjelenítés csodája. Lehet, hogy ő is így képzelte el, lehet hogy megerősíti a benne kialakult képet, lehet, hogy tovább gazdagítja, az is lehet, hogy újabb rétegeket nyit fel benne az irodalmi mű megértéséhez. Megérzi, hogy hárman teremtik a szobrot.

Kívánhat-e magának ennél nagyobb elismerést a szobrászművész?